

Rondwandeling langs moeders in de kunst

Dit is een rondwandeling over het Meditatief Keienpad, met als thema: Moeders in de kunst. In het katholieke geloof wordt Maria vaak aanbeden als moeder van vrede, hoop, liefde, kuisheid, enzovoort. Maria wordt daarnaast wel Madonna of Maryam (Arabisch) genoemd. Ook zijn er zwarte Madonna's.¹ Vaak steken mensen een kaars aan bij Maria om te bidden voor geliefden, familie of bekenden die tegenslag hebben of ziek zijn. Een prachtige en liefdevolle traditie.² De meimaand is bij uitstek Mariamaand.³ Deze traditie kan zeker in deze vreemde tijd een troost zijn en verlichting brengen. Soms lijkt het echter alsof de beeldvorming rond Maria uitstraalt dat vrouwen daardoor altijd een liefdevolle en onderdanige rol moeten spelen en alsof het moederschap voor alle vrouwen vanzelf zou gaan. En is de moeder de enige die voor het kind zorgt? Met een aantal kunstwerken wil ik diverse uitbeeldingen van moeders laten zien. Kunst maakt vaak het onnoembare zichtbaar, dat kan voor iedereen anders zijn. Elk rustpunt op dit pad heeft een thema met een daarbij passend kunstwerk. Wandel rond en lees hieronder de beschrijving van elk kunstwerk. Na afloop kun je op zoek gaan naar meer informatie over het kunstwerk als het je raakt (zie voetnoten). Bij rustpunt 6 van het pad bevindt zich de stiltekapel, daar kun je overdag een kaarsje aansteken en bidden of stil zijn. Er hangt een icon van Maria in de kapel. Als de kerk open is, kun je links van het altaar bij het beeld van Maria een kaars aansteken. Laat je mee op reis nemen langs diverse uitbeeldingen van moeders en bedenk dat kinderen, behalve van vaders en moeders, van veel mensen liefde en zorgzaamheid nodig hebben, om op te groeien tot fijne volwassenen. Om deze introductie af te sluiten met de bekende spreuk: *'It takes a village to raise a child'*.

De wandeling begint bij rustpunt 5. Een goede en inspiratieve wandeling gewenst!

5. Nieuw leven – nieuw begin

Dit is een belangrijk schilderij in de kunstgeschiedenis.⁴ Het is geschilderd door Paula Modersohn-Becker.⁵ Zij was de eerste vrouwelijke kunstenaar die de traditionele, mannelijke kunstuitingen over vrouwen kritisch bekeek en vrouwen ging schilderen vanuit haar eigen vrouwelijke perspectief.⁶ Zo maakte zij dit prachtige en verstilde schilderij van een liggende moeder met kind. Ze heeft het gestileerd, maar niet geïdealiseerd. Het is gebaseerd op de werkelijkheid.

Afbeelding 3 - Liggende moeder met kind II, Paula Modersohn-Becker, 1906

Afbeelding 1 - Onze Lieve Vrouw ter Nood, Heiloo

Afbeelding 2 - Sixtijnse Madonna, Rafaël, 1512

¹ <https://artuk.org/discover/stories/the-story-of-the-black-madonnas>

² Onze Lieve Vrouw ter Nood te Heiloo in Noord-Holland is de grootste Mariale bedevaartplaats in Nederland - <https://olvternood.nl/over-het-heiligdom-olvternood/>

³ <http://katholiekgezin.nl/meimaand-mariamaand/>

⁴ Quinn, B., & Congdon, L. (2017). *Broad Strokes* (1ste editie). Adfo Books., blz. 85 t/m 91

⁵ <https://www.kunstmuseum.nl/nl/tentoonstellingen/paula-modersohn-becker>

⁶ <http://dianearthistory.com/modersohn-becker/>

Nu kun je misschien denken, dat bloot hoeft van mij niet zo, maar voor de beeldvorming over vrouwen is het toch heel belangrijk om te laten zien. Het is een liefdevol schilderij, maar je ziet ook dat de moeder ligt met de baby. Ze heeft een inspanning geleverd om het kind op de wereld te zetten en is innig verbonden met haar pasgeboren kind: een bijzondere prestatie en het blijft wonderlijk hoe nieuw leven ontstaat. Naast dat je nieuw leven als een nieuw begin kunt zien, kun je dat ook met je gedrag in je leven. Als iets je wat minder goed lukt om vol te houden: Elke dag is een nieuw begin om het anders aan te pakken en de moed te hebben om het goede vanaf die dag vol te houden!

Dit rustpunt heet 'Nieuw leven – nieuw begin', omdat het doopvont achter de muur in de kerk is te vinden. In het katholieke geloof worden baby's na hun geboorte gedoopt. De doop is de eerste van de zeven sacramenten.⁷ We lopen nu langs de ingang van de kerk, als deze open is kun je Maria terugvinden op de Kruiswegstaties en links vooraan in de kerk.

6. Stiltekapel – stilte / bidden

De stiltekapel is overdag voor iedereen toegankelijk en het is een plek om tot rust te komen en de waan van de dag even achter je te laten. Je kunt een kaarsje aansteken en bidden. Midden vooraan in de stiltekapel staat een tabernakel met het Christusmonogram erop met tussen de X een Alpha en Omega. Dit Christusmonogram werd vanaf de vroegchristelijke periode (in de eerste eeuwen na Christus) gebruikt om de verrijzenis te duiden in de beeldende kunst. Het monogram is een combinatie van de letters Chi (X) en Rho (P): de Griekse letters voor het Latijnse Christus Rex, ofwel 'Koning Christus'. De letters Alpha en Omega – de eerste en laatste letter van het Griekse alfabet – verwijzen naar het begin en het einde.⁸

Afbeelding 4 – Tabernakel in de stiltekapel

Bij deze stiltekapel passen twee schilderijen.

Het eerste schilderij van Fra Angelico laat op een mooie verstilde manier Maria zien, die bezocht wordt door de engel Gabriël. Het is een fresco: verf die in natte kalk direct op de muur wordt geschilderd. Het stelt 'De annunciatie' voor, wat wil zeggen dat Maria de boodschap krijgt dat God haar heeft uitverkoren om de moeder van zijn Zoon te worden (Lucas 1:26-35).⁹ Wat zal Maria gedacht hebben? Hoeveel twijfel zal ze gehad hebben?

Afbeelding 5 - Fra Angelico, De Annunciatie, 1440-1445

⁷ <http://www.venstersopkathoelkgeloven.nl/categorie/doop/>

⁸ <http://www.geschiedenisbeleven.nl/pasen-passie-en-de-westerse-schilderkunst/>

⁹ Een film die het klooster laat zien waar het fresco van Fra Angelico zich bevindt:

<https://smarthistory.org/fra-angelico-the-annunciation-c-1438-47/>

Een ander schilderij met ook een verschijning van een engel is gemaakt door Rembrandt van Rijn. Hierbij is Maria al bevallen van Jezus en zij liggen samen met Jozef te slapen. De engel verschijnt dan aan Jozef om hem te vertellen dat ze moeten vluchten naar Egypte (Matteus 2: 13-14). Een predikant schrijft heel mooi over de schilderijen van Rembrandt en dat bij dit schilderij God verschijnt als inspiratie in ons gewone leven.¹⁰

Afbeelding 6 - De engel verschijnt aan Jozef, Rembrandt van Rijn, ca. 1650

7. Liefde – groei – dromen

Dit rustpunt laat vooral de mooie tuin zien met de rozen, de jubileumboom (een Japanse sierkers) en oude beukenbomen (100 jaar oud!). Wat je ook tegenkomt op je levenspad, blijf geloven in liefde, groei én blijf dromen van wat er nog voor moois kan komen. Naast het moederschap is vooral goed ouderschap in al zijn vormen belangrijk om kinderen liefdevol op te kunnen voeden. Vreemd genoeg zijn er weinig kunstwerken die gaan over beide ouders die de liefde of de zorgzaamheid voor hun kind(eren) laten zien. Na lang zoeken vond ik een schilderij van de relatief onbekende kunstenaar Abraham Wilhelm Floh waarin de liefde van de vader voor het kind wordt uitgebeeld. Het hedendaagse gestileerde beeld van Gill Brown is een voorbeeld van ouders met kind.¹¹ Een stam in Zimbabwe, de Shona, maakt ook van dergelijke familiebeeldjes uit steen.¹²

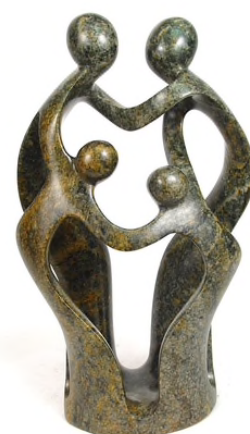

Afbeelding 7 - Vader, moeder en kind, Abraham Wilhelm Floh, ca. 1820

Afbeelding 8 - Full circle. In our hand we hold the future, Gill Brown, ca. 2010

Bedenk dat moeders niet alles kunnen en dat we allemaal anders zijn. Niet alleen moeders, maar beide ouders en/of verzorgers hebben ruimte nodig om liefdevol te zijn naar hun kinderen. Blijf dromen van het goede, blijf liefde en aandacht geven aan de mensen in je gezin en je omgeving, dan komt alles tot groei en bloei.

Afbeelding 9 - Familiebeeldje, Shona-stam Zimbabwe

¹⁰ <https://predikantlijn.wordpress.com/2019/01/20/anders-dan-je-had-verwacht-overwegingen-bij-schilderijen-rembrandt-20-febr-2019-middagdienst-taakgroep-eredienst-prot-gem-emmeloord-nieuwjeruzalemkerk/>

¹¹ <http://www.gill-brown.co.uk/proddetail.asp?prod=117>

¹² <https://www.shona-stoneart.nl>

1. Moeilijkheden / tegenslag

Nu komen we bij het rustpunt met als thema 'moeilijkheden en/of tegenslag'. We stellen ons bij de geboorte van een kind meestal een ideale situatie voor (een roze wolk), alhoewel menig ouder zal aangeven dat er een grijs randje aan zit. Niet alle geboortes verlopen vlekkeloos en niet al het moederschap en ouderschap gaat over rozen. De schilder Egon Schiele had wel een moeder, maar toch noemde hij het schilderij over zijn moeder 'Dode Moeder I'. Egon Schiele had een moeilijke relatie met zijn moeder. In zijn schilderijen toonde Schiele uitgemergelde moeders met kinderen of stervende zwangere vrouwen. Wat zeggen deze hartverscheurende portretten over het moederschap?¹³

Of wat als armoede je treft, zoals op de foto gemaakt door Dorothea Lange in de jaren dertig in Amerika?

Een ander schilderij laat een triest meisje zien met de handen op haar oren. Achter haar zie je haar moeder op haar sterfbed liggen. Vaak willen we dit niet weten of zien, maar toch gebeurt het: Niet alle ouders blijven leven tot hun kinderen volwassen zijn. Eduard Munch maakte dit mee op zijn vijfde jaar en schilderde later dit schilderij. Eduard Munch wordt ook wel de vader van het Expressionisme genoemd en schilderde dit schilderij rond 1899.¹⁴ Het Expressionisme is de schilderstroming die het overbrengen van gevoel (expressie) in de kunst centraal stelde. Daarnaast kan het gebeuren dat je ongewenst kinderloos blijft. In natuurpark Berg & Bos in Apeldoorn is daar een klein monument voor geplaatst.¹⁵ Mijn moeder werd wel oud, maar helaas kreeg ze last van dementie. De hedendaagse schilder Herman van Hoogdalem maakt indrukwekkende portretten van mensen met dementie.¹⁶

Afbeelding 10 - Egon Schiele, Dode Moeder I, 1910

Afbeelding 11 - Migrantenmoeder met kinderen, Dorothea Lange, 1936

Afbeelding 12 - Dode moeder met kind, Eduard Munch, 1899

Wat het ook is, iedereen kent zijn eigen momenten van moeilijkheden en/of tegenslag.

Afbeelding 13 - Monument onvervulde kinderwens - Berg en Bos in Apeldoorn

Afbeelding 14 - Gezichten van dementie, Herman van Hoogdalen, 2016

¹³ <https://kunstvensters.com/2019/05/12/egon-schiele-en-zijn-moede-liefde-en-onbegrip/>

¹⁴ Biografie van Eduard Munch: <https://www.munchmuseet.no/en/edvard-munch/edvard-munch-timeline/>

¹⁵ <https://www.freya.nl/kinderwens/definitief-niet-zwanger/monument-onvervulde-kinderwens/>

¹⁶ <https://www.zorgethiek.nu/verhalen-en-gezichten-van-dementie>

2. Keimonument – bezinning

Bij dit deel van het Meditatief Keienpad ligt een stapel keien en staat een boom met oude klimop erin. Misschien geeft het een ongemakkelijk gevoel, dat doet deze spin eveneens. Toch hoort dat ook bij ons leven, ongemak. Misschien is dit een plek om te beseffen welk ongemak je zelf voelt. Dit is een plek om hierbij stil te staan en je zorgen achter je te laten. Op de foto zie je de grootste spin die de kunstenares Louise Bourgeois ooit heeft gemaakt.¹⁷ Veel van haar beelden verwijzen naar haar kindertijd. De beelden van spinnen zijn voor Bourgeois een hommage aan haar wevende, beschermende moeder.¹⁸ Het kunstwerk roept diverse gevoelens op, van angst of juist een gevoel van bescherming. Louise Bourgeois speelt met onze gevoelens en verwerkt psychologische theorie in haar kunst. Spinnen kunnen een angstig gevoel oproepen, maar verwijzen ook naar de natuur. Spinnen in Nederland zijn niet gevaarlijk. Ze zijn juist heel nuttig, omdat ze veel insecten vangen. En ze zijn heel kundig, omdat ze een heel mooi web kunnen weven. Wat weet je van echte spinnen en hoe goed ken je de natuur met al zijn diversiteit eigenlijk?

Afbeelding 15 - Maman, Louise Bourgeois, 1999 – Foto gemaakt bij een tijdelijke tentoonstelling van Museum Voorlinden in Wassenaar

3. Herdenken van overledenen

In Nederland en ook in Europa had vanaf het begin van de jaartelling tot ongeveer de zestiende eeuw bijna alle kunst een christelijk thema. Deze piëta (pietà is Italiaans voor medelijden, liefdevolle eerbied) uit het einde van de vijftiende eeuw in de Sint-Pieter¹⁹ in Rome is zonder twijfel een van de beroemdste beeldhouwwerken van de veelzijdige kunstenaar Michelangelo²⁰. Je ziet dat het lichaam van Jezus zwaar en levenloos in de handen ligt van Maria, die als jonge moeder is uitgebeeld. Bedenk dat dit beeld gehakt is uit een blok marmer van 174 x 195 cm! In de beeldende kunst wordt het begrip piëta gebruikt voor de afbeelding van Maria met haar zojuist gestorven zoon. Stel je voor dat je een zoon verliest op zo'n gruwelijke manier. Terwijl het ook lijkt of Maria het lijden aanvaard heeft. Een schilderij van de Braziliaanse schilder Candido Portinari uit 1944 beeldt de dood van een kind uit, geïnspireerd op de piëta van Michelangelo.²¹ Helaas is nog steeds niet voor alle mensen in de wereld een goed en volledig leven mogelijk. Mocht dat wel zo zijn, dan sterft toch ieder mens uiteindelijk: De dood hoort bij het leven. Het enige wat we kunnen doen is troost zoeken en het afscheid met mooie rituelen een plek geven.

Afbeelding 16 - Piëta van Michelangelo, 1499, Sint-Pieter in Rome

Afbeelding 17 - Dood kind, Candido Portinari, 1944

¹⁷ <https://www.voorlinden.nl/tentoonstelling/louise-bourgeois-to-unravel-a-torment/>

¹⁸ <https://www.rijksmuseum.nl/nl/pers/persberichten/louise-bourgeois-in-de-rijksmuseumtuinen>

¹⁹ <https://smarthistory.org/michelangelo-pieta/>

²⁰ <https://www.statenvertaling.net/kunst/grootbeeld/447.html>

²¹ <https://www.artway.eu/content.php?id=2634&lang=en&action=show>

4. PAX – vrede – groot & klein

Vincent van Gogh zijn schilderijen tonen opvallend vaak een christelijk thema, zoals deze piëta.²² Je ziet dat Maria haar handen spreidt achter Jezus in vertwijfeling en hoe Jezus daaronder in elkaar zakt. “Heb medelijden met mijn zoon”, lijkt ze te zeggen. Bij dit rustpunt op het pad staat het Heilig Hartbeeld, gemaakt door Wim Harzing. Het beeld is gewijd aan het Heilig Hart van Jezus. Je ziet dat aan het ingekraaste hart op zijn borstkas. Het is tevens een monument dat herinnert aan de Tweede Wereldoorlog. Je ziet dat onderaan het beeld op de herdenkingsstenen. Om deze reden heet het rustpunt ‘PAX’, het Latijnse woord voor ‘Vrede’. Vrede in het groot, maar vooral ook in het klein in je directe omgeving: Heb je ruzie, maak het ook weer goed met elkaar!

Hier eindigt de wandeling. Dit Meditatief Keienpad is een landart kunstwerk (ontworpen in 2017 door mij) en hoort bij de H. Joannes de Dooperkerk in Pijnacker. Deze kunstwandeling is een ode aan mijn overleden moeder en schoonmoeder en aan alle moeders. Gelukkig zijn mijn moeder en schoonmoeder oud geworden, daarom nog een toegift: Een oude vrouw die uit de bijbel leest.²³ Verder wens ik dat iedereen leert omgaan met alles wat op zijn of haar pad komt.

Afbeelding 20 - Heilig Hart beeld van Jezus, kerkplein voor de H. Joannes de Dooperkerk

De parochiekern H. Joannes de Dooper is een levendige gemeenschap, waar mensen zich inzetten om het christelijke geloof vanuit de traditie te delen. Zorg voor elkaar en zorg voor anderen is een belangrijk thema.

Meer informatie over de kerk en de kerkdiensten kun je vinden op:
<https://www.parochiechristuskoning.nl/pijnacker>

Door Anja Brand, mei 2021

Afbeelding 18 - Piëta (naar Delacroix), Vincent van Gogh, 1889

Afbeelding 19 - Lezende oude vrouw, Gerard Dou, ca. 1631

²² <https://www.vangoghmuseum.nl/nl/collectie/s0168V1962>

²³ <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-2627>